

12 Kozjanski park v luči naraščajočih turističnih dejavnosti: analiza obiska in razvojnih možnosti zavarovanega območja

Barbara Ploštajner, Simon Kerma, Miha Koderman

12.1 Uvod

Zavarovana območja kot posebna območja zaščite vztrajno pridobivajo na pomen, kar lahko sklepamo že na podlagi dostopnih podatkov o nenehno naraščajočem številu in posledično povečani skupni površini vseh zavarovanih območij v svetu. Po podatkih Mednarodne zveze za ohranjanje narave (angl. *International Union for Conservation of Nature* – v nadaljevanju IUCN) zavarovana območja različnih kategorij obsegajo že 17,5 % kopnega in kopenskih voda ter 8,5 % morskih in obalnih območij, pri čemer eden glavnih ciljev te krovne organizacije do leta 2030 ostaja 30-% pokritost vsega kopnega in morij z zavarovanimi območji (UNEP-WCMC in IUCN 2024, 14). IUCN sicer opredeljuje zavarovano območje kot »jasno določen geografski prostor, ki je priznan, namenjen in upravljan s pravnimi ali drugimi učinkovitimi sredstvi za doseganje dolgoročnega ohranjanja narave skupaj z ekosistemskimi storitvami in kulturnimi vrednotami« (Dudley in Stolton 2008; UNEP-WCMC in IUCN 2024, 10). Zavarovana območja so torej ustanovljena v prvi vrsti za potrebo zaščite vrst in habitatov ter ekosistemskih storitev in naravnih procesov (Sovinc 2017) in se lahko razvrstijo v več kategorij glede na raven ohranjanja ali cilje upravljanja (Dudley 2008; Leung in sod. 2018; Opačić in Koderman 2020).

Osnovni namen večine zavarovanih območij je varovanje in ohranjanje narave, prav tako tudi varovanje kulturne dediščine, z vidika ozaveščanja pa zlasti izobraževanje in spodbujanje trajnostnega razvoja v dobrobit lokalnih skupnosti ter omogočanje in usmerjanje obiska v teh občutljivih okoljih. Pri tem je treba razlikovati med zavarovanimi območji z vidika njihovih specifik, skladno s katerimi so opredeljeni režimi in oblike varovanja, s tem pa odrejene tudi možnosti in omejitve glede turističnega razvoja (Kerma in Vranješ 2020). Zavarovana območja imajo torej precej jasne formalne, zakonodajne in upravne okvire, ki med drugim določajo tudi možne oblike ali vrste in obseg turizma, vendar se je treba zavedati, da je podlaga tem okvirom predvsem soočanje družbenih vrednot (Eagles in sod. 2002; Kerma in Vranješ 2020). Razvoj turizma v nekem zavarovanem območju je izraz njegovih naravnih značilnosti oz. materialnih razmer, geografske lege, lokacije trgov, gospodarskega razvoja in trendov v globalnem turizmu nasploh, toda hkrati odseva spreminjajoč se odnos med družbo/

kulturo in naravo. Zgodovinsko gledano je že sam pojav zavarovanih območij povezan s spremembo v družbeno-kulturnem pogledu na naravo, kar je osnova za razvoj turizma: gre za pojav vrednotenja t. i. neokrnjene narave glede na njeno estetsko in človekovemu uživanju namenjeno funkcijo (Kerma in Vranješ 2020). Prva zavarovana območja so tako postala območja (relativne) divjine, namenjena v prvi vrsti obiskovanju oz. rekreaciji, in ne zaščiti narave zaradi vrednosti narave same (Strom 1980; Wearing in Neil 1999, 40; McManus 2000, 532–533).

Zgodovinsko gledano so se razlogi za ustanavljanje zavarovanih območij premaknili od poudarka na turizmu in rekreaciji dokaj izrazito na področje ohranjanja narave. Razvoj turizma pa je šel obratno pot. V preteklosti sta se rekreacija in obiskovanje zavarovanih območij dogajala v zelo omejenem obsegu, od devetdesetih let 20. stoletja dalje, s povečanjem mobilnosti, kupne moči, spreminjanjem življenjskih slogov in krepitevijo okoljske ozaveščenosti, pa se število obiskovalcev tako hitro povečuje, da danes v številnih zavarovanih območjih glavna tema ni »diverzifikacija« turizma, ampak predvsem upravljanje, tj. omejevanje in usmerjanje obiska (Wearing in Neil 1999; Kerma in Vranješ 2020) ter ohranjanje ravnotežja med varovalnimi in »razvojnimi« vidiki turizma z upoštevanjem pozitivnih in negativnih učinkov na okolje (Holden 2013; Opačić in Koderman 2020).

V slovenski zakonodaji varstvo narave ureja Zakon o ohranjanju narave (ZON 1999), temeljni pravni akt, ki je bil od svojega nastanka večkrat spremenjen. Po ZON delimo zavarovana območja v Sloveniji na širša (narodni, regijski in krajinski parki) ter ožja (strogi naravni rezervati, naravni rezervati in naravni spomeniki). Zavarovana območja v Sloveniji obsegajo 270.104 ha (v letu 2024) in tako pokrivajo 13,31 % ozemlja Slovenije, medtem ko skupaj z območji Natura 2000 obsegajo več kot 40 % državnega teritorija (medmrežje 27). O razvoju zavarovanih območij v Sloveniji je bilo opravljeno večje število raziskav (prim. Lešnik Štuhec in Mumel 2010; Hribar in sod. 2011; Lampič in sod. 2011; Lešnik Štuhec 2011; Nared in sod. 2011), veliko študij pa je med drugim dostopnih tudi na portalu Ministrstva za naravne vire in prostor (medmrežje 28).

Glede na razmerje med varovanjem okolja in razvojem lahko zavarovana območja v Sloveniji razvrstimo (Lampič in sod. 2011, 60–61) v štiri skupine: 1) zavarovana območja, kjer varstvo izključuje razvoj (strogi naravni rezervati, IUCN tipa Ia in Ib); 2) skupina »ravnovesja«, kjer sta varstvo in razvoj enako pomembna (regijski in krajinski parki, IUCN tip V); 3) varstveno usmerjena zavarovana območja, kjer ima varstvo prednost pred razvojem (narodni parki, IUCN tip II; naravni spomeniki, IUCN tip III); ter 4) razvojno usmerjena zavarovana območja, kjer ima prednost razvoj, ob upoštevanju varstvenih režimov, biotske pestrosti in pomembnih habitatov (območja Natura 2000 in ekološko pomembna območja).

Naraščajoči globalni trend zanimanja za razvoj turizma in rekreacije v zavarovanih območjih se v dobršni meri kaže tudi v Sloveniji. Temu sledijo dokaj številne parcialne študije in raziskave, ki obravnavajo gospodarske, družbene ter okoljske učinke turizma v posameznih zavarovanih območjih, pri čemer lahko posebej izpostavimo nekatere primerjalne analize med Slovenijo in Srbijo (Filipović in sod. 2017) ter Slovenijo in Hrvaško (Koderman in Opačić 2020). Malo pa je raziskav, ki bi preučile izkušnje turistov v slovenskih zavarovanih območjih. Prav tako ugotavljamo deficit strokovnih ali znanstvenih študij, ki bi obravnavale turizem v Kozjanskem parku, kar je razvidno že iz pregleda vseh objav v sistemu COBISS Plus po izbranih ključnih besedah. Kozjanski

park z vidika razvoja turizma ni tipičen primer območja s prekomernim obiskom, vendar se zanimanje zanj opazno povečuje, zato je glavni namen prispevka predstaviti nekatera nova spoznanja, do katerih smo prišli s pomočjo ankete med obiskovalci tega izjemno zanimivega zavarovanega območja.

12.2 Geografske značilnosti Kozjanskega parka

Kozjansko je pokrajina v vzhodnem delu Slovenije. Za območje je značilen stik predalpskih hribovitih predelov, poraščenih z gozdom, s terciarnim gričevjem, ki prehaja v ravnino ob rekah Sotli in Bistrici. Posledica prehodnosti, razgibanega reliefa in pestrosti geološke podlage je izjemna geološka, biološka ter krajinska pestrost. Za Kozjansko je značilna mozaična kulturna krajina z razdrobljeno parcelno razdelitvijo in mozaično rabo tal, ki je posledica naravnih razmer ter razdrobljene posestne strukture te robne panonske pokrajine (Pavšek 1998; Kunst in Ploštajner 2023).

Zavarovano območje narave Kozjanski regijski park je bilo ustanovljeno leta 1981, in sicer kot Spominski park Trebče (Zakon o Spominskem parku Trebče 1981). Leta 1999 je bilo z Zakonom o ohranjanju narave preimenovano v Kozjanski park (ZON 1999). Razprostira se na površini 206 km². Status regijski park pomeni, da gre za obsežno območje regijsko značilnih ekosistemov in krajine z večjimi deli prvobitne narave ter območji naravnih vrednot, ki se prepletajo z deli narave, kjer je človekov vpliv večji, vendar je z naravo uravnotežen. Kar 69 % ozemlja Kozjanskega regijskega parka spada v območje Natura 2000. Od leta 2010 je Javni zavod Kozjanski park tudi upravljaavec biosfernega območja Kozjansko in Obsotelje pod okriljem Unescovega mednarodnega programa MAB (*Man and biosphere*) – Človek in biosfera. Kozjanski regijski park leži med Rudnico na severu in Bizeljsko-Sremiškim gričevjem na jugu, na vzhodu ga zamejuje reka Sotla, na zahodu pa vzhodni odrastki Posavskega hribovja – Vetrnik in Oslica. Zavarovano območje ima delež v petih občinah: Bistrica ob Sotli (100 %), Kozje (89 %), Podčetrtek (51 %), Brežice (21 %) in Krško (2 %), ter vključuje 78 naselij, kjer je v letu 2024 prebivalo okoli 10.500 prebivalcev. Upravljaavec zavarovanega območja ima sedež v Podsedri, srednjeveškem trgu v občini Kozje (Analiza stanja ... 2024; Kunst in Ploštajner 2023).

12.2.1 Fizičnogeografske značilnosti

Kozjanski park sestavljajo tri osnovne reliefne enote – hribovje, gričevje in doline. Močno razčlenjeno hribovje z ozkimi dolinami, soteskami in grapami s strmimi pobočji prehaja v nižje gričevje s položnejšimi pobočji in širšimi dolinami ter potone v ravninsko Obsotelje. Na zahodu se svet najvišje vzpne na območju Bohorja, z najvišjim vrhom Veliki Javornik (1023 m) – ta je zunaj meja parka – in je v tektonskem smislu del Posavskih gub, najnižja točka parka pa je pri Figarjevem mostu na Sotli (150 m). Posledica delovanja eksogenih sil je močno preoblikovano površje z mnogimi geomorfološkimi pojavi in oblikami, kot so skalni osamelci, pečine, soteske, grape, slapovi ter slapišča. V dobršni meri neznan in skoraj neraziskan pa je osameli kras s posamičnimi pojavi, ki so značilni za kraški svet: plitve vrtače, manjše jame, brezna, suhe in zatrepne doline. Površinski vodni tokovi na stiku s karbonatno kamnino skozi požiralnike ponikajo v podzemlje in ponovno pritečejo na površje v kraških izvirih.

Voda, ki priteka s tega območja, je zaradi večje vsebnosti raztopljenega karbonata trda, zato se v določenih razmerah iz nje izloča lehnjak. Hribovja, gričevja in ravnine uvrščamo v fluvialni ali v fluvialno-kraški tip reliefa. Kraške površinske in podzemeljske geomorfološke oblike najdemo znotraj »osamelega« krasa, ki pripada tako terciarju kot mezozoiku (ZRSVN 2018; Analiza stanja ... 2024).

Velika reliefna pestrost Kozjanskega se odraža v raznovrstnih pojavnih oblikah površinskih voda, od potokov, meandrirajočih rek do hudournikov, izvirov in brzic. Pretežni del voda Kozjanskega se steka v Sotlo, ki je levi pritok Save, vodotoki južnih pobočij Bohorja in Orlice pa se stekajo neposredno v Savo. Sotla izvira pod Macljem ter v srednjem delu teče prečno glede na kamninske pasove in zato prereže vse hrbte vzhodnih odrastkov Posavskega hribovja. Ponekod je razvila ravno, do 1,5 km široko dolinsko dno. Njen strmec je v nižini majhen in močno vijuga. Številni meandri v razširjenih delih doline zavirajo odtok, zato so se razvile poplavne ravnice z značilno vlagoljubno vegetacijo. Posledica so pogoste poplave, največja poplavna območja so v njenem srednjem toku pri Podčetrtku, Imenem in Sedlarjevem. Območje Jovsov je obsežna poplavna ravnica, kjer prevladujejo močvirna in vlažna travišča, prepredena s pasovi obrežne vegetacije, grmišči ter osamelimi glavatimi vrbami, dobi in jelšami. Jovski so edino razmeroma ohranjeno območje močvirnih in vlažnih travišč v Spodnjem Posavju z veliko pestrostjo rastlinskih in živalskih vrst ter so zelo pomembno območje v favnističnem in florističnem pogledu. Reka Bistrica je bistveno hitrejša in ima hudourniški značaj. Ob večjih padavinah erodira in odnaša večje količine prodnega materiala v dolino, na svoji poti pa ustvarja brzice, tolmane, kaskade, manjše slapiče in slapišča ter stopnje, kar še dodatno poveča že tako razgibano in slikovito pokrajino. Strma apnenčasta in dolomitna pobočja prekrivajo različni tipi plitvih rendzin. Kjer je površje bolj uravnano, se pojavlja globlja rjava pokarbonatna prst. Kmetijsko primernejše prsti sledijo pasovom karbonatnih kamnin, izoblikovale so se v gričevnatem delu pokrajine na apnencih. To so v glavnem plitve do srednje globoke rjave pokarbonatne prsti (rjavice), ki so nevtralne ali rahlo alkalne. Prsti na laporjih so glede na prisotnost posameznih sestavin te kamnine različno debele in kakovostne. V gričevju bližje Sotli je vse več težkih in plitvih glinasto-ilovnatih kislih prsti z malo humusa, ki so predvsem na triasnih peščenjakih in dolomitih zelo peščene. Na robovih dolin, kjer se prst spira z okoliških pobočij, so kisle, mokrotne in težke prsti. V dolinah so prsti zelo odvisne od tokov poplavne vode in od tipa prsti v gričevnatem zaledju. Za obravnavano območje je značilno zmerno vlažno podnebje prehodnega ozemlja do obpanonskega podnebja. Letna količina padavin je med 1100 in 1200 mm. Podnebni tip je obpanonski s semihumidnim poletjem (ZRSVN 2018; Analiza stanja ... 2024).

Rastlinski svet Kozjanskega parka zaznamuje predvsem velika pestrost različnih geoelementov. V grobem sestavljajo vegetacijo travišč v slabi tretjini evropske vrste, evrazijske predstavljajo okoli petino vseh vrst, evrosibirske 10–15 %, evrimediterranske okoli 10 %, cirkumborealne 5–10 %, podoben delež imajo tudi paleotemperatne vrste, ponske do 5 %, kakor tudi kozmopolitske – adventivke in ilirske vrste pa so zastopane s po 1-% deležem. Najboljši dokaz za stik predalpske in predpanonske enote je območje Trebč, kjer najdemo rasti enega ob drugem navadno tevje, ki je tipično za alpsko-predalpski svet, in mehkodlakavi pljučnik, ki je zelo značilen za predpanonsko enoto. Značilnost tretje enote je npr. alpski vimček. Nekatere družine ali skupine rastlin so še posebej značilne za posamezne habitatne tipe ter zaradi redkosti in ogroženosti tudi naravovarstveno pomembne. Med te sodijo predvsem orhideje, v isto

skupino pa bi lahko prišteli še nekatere zvončice, svišče in predstavnice kamnokrečevk. Med gozdnimi vrstami velja omeniti Blagajev volčin ter bodečo in širokolistno lobodiko. Za zavarovano območje so vse tri velikega pomena, njihova nahajališča so pa razmeroma težje dostopna ter manj izpostavljena različnim negativnim pritiskom. Na obravnavanem območju je popisanih kar 950 vrst višjih rastlin, kar jasno nakazuje veliko variabilnost ekoloških razmer, ki omogočajo, da se tu srečajo vrste, ki so vezane na kraške razmere, skale, mokrišča, stalno senco in vlago, celinske podnebne razmere, višje nadmorske višine ter mnoge druge ekološke dejavnike. Kar 18 vrst od 100, kolikor jih je v svoj izbor najznamenitejših rastlin na Slovenskem uvrstil Wraber (1990), lahko najdemo v Kozjanskem parku, kar priča, da je ta prostor za slovensko floro resnično pomemben. Glede zoogeografske delitve Slovenije med strokovnjaki ni povsem enotnega mnenja, kako naj bi bila videti, vendar se večina avtorjev strinja z nekaterimi temeljnimi geografskimi ločnicami, ki med sabo ločujejo izrazito različne si skupine živali. Tako je npr. ločnica med alpskimi in predpanonskimi vrstami dokaj očitna in zato tudi podobno potekajoča pri različnih avtorjih. Zanimivo je, da je precej skladna tudi z ločnico med alpskim in predpanonskim rastlinstvom v fitogeografski delitvi (ZRSVN 2018; Analiza stanja ... 2024).

12.2.2 Družbenogeografske značilnosti

Začetek poselitve na obravnavanem območju sega že v prazgodovino, gosteje pa je bilo poseljeno od zadnjih stoletij pred našim štetjem, ko so se naseljevali Iliri in za njimi Kelti. Iz časov, ko je območje postalo del rimskega imperija, je znanih več arheoloških najdišč. V 5. in 6. stoletju je bil čas preseljevanja ljudstev, takrat je nastalo več t. i. poznoantičnih utrjenih naselbin, kamor so se umikali staroselci. Prostor med Savinjo, Savo in Sotlo je takrat močno zaživel, ker so naravne razmere omogočale postavitev naselij na zavarovana mesta, ki so bila primerna za obveščanje o nevarnosti. Z razvojem fevdalnih gospodstev v srednjem veku so zaradi obmejne lege Posotelja proti Ogrski zgradili številne gradove (Podsreda, Podčetrtek, Kunšperk, Olimje, Pilštanj, Kozje, Bizeljsko, Pišce), v dolinah Sotle in Bistrice pa so se razvijala trška naselja (Kunšperk, Podsreda, Kozje, Pilštanj), ki so predstavljala središča gospodarstva kot trgovski centri. Šele v srednjem veku lahko govorimo o močnejši poseljenosti. Krajevna imena in redki zgodovinski podatki pričajo, da je slovenska naselitev zajela pokrajino že zelo zgodaj, predvsem nižje ležeča območja. Številne samotne kmetije so se tu z delitvijo razvile v manjše zaselke. Zaradi nadaljnjega drobljenja posesti je naraščalo število kajžarskih naselij, kar je stopnjevalo agrarno prenaseljenost pokrajine. V začetku 20. stoletja je bila pokrajina povsem agrarna in zelo gosto naseljena. Posledica agrarne prenaseljenosti je bilo močno odseljevanje v večja središča med obema vojnama in po letu 1953 ter močan pojav zdomstva. Po potresu leta 1974 se je poselitev premikala iz odročnejših in višjih leg v nižje, bližje pomembnejšim prometnicam in večjim naseljem, kjer so gradili hiše tipa predmestnih vil. Osnovna poselitvena značilnost Kozjanskega parka je razpršena poselitev, ki se je razvijala z delitvijo samotnih kmetij in zaselkov ter s čedalje večjim drobljenjem zemlje. Razpršena poselitev je posledica razdrobljene posesti, domačije v celku so redke. Posest v celku je značilna za višje ležeče, hribovske domačije. V gričevnatih vinogradniških območjih se razpršena poselitev razrašča z razpršeno gradnjo. Razpršena poselitev vizualno deluje kot gosta poselitev v prostorskem smislu: vasi in vasic, zaselkov, pa tudi samotnih kmetij in redkih polurbanih središč, kar zakriva dejstvo, da je velik del območja zajela močna

depopulacija v zadnjih desetletjih (Kokole 1984; Pavšek 1998). Večino današnjih centralnih in strnjenih naselij predstavljajo srednjeveški trgi in vasi, ki so večinoma nastale na značilnih lokacijah križišč prometnih poti ali pod gradovi. Značilnost razpršene poselitve so razložena naselja – kmečki domovi so razporejeni po večjem območju, ponekod se pojavljajo zaselki in samotne kmetije. Problem strukture poselitve se pojavlja predvsem v gričevju, kjer se razpršena poselitev nekontrolirano razrašča z razpršeno gradnjo arhitekturno neprimernih zgradb. Ta pojav se je začel predvsem po potresu leta 1974, pred tem je bil stavbni fond v glavnem zelo star, zgrajen pred letom 1918. Takrat se je tudi začel razmah gradenj sekundarnih počitniških bivališč – vikendov. Veliko število novogradenj je povzročilo, da se je stavbna dediščina med njimi izgubila ali propadla, če je ni uničil potres (Analiza stanja ... 2024).

Naselja so nastajala in se razvijala tam, kjer je to dopuščal prostor. Lega, tip in velikost naselja so pretežno pogojeni z reliefom in usmeritvijo pobočja. Največ naselij leži na slemenih in prisojnih pobočjih gričev. Gre za razložena naselja. Naselja, ki ležijo v dolinah, so v glavnem gručasta ali pa razpotegnjena obcestna. Naselja v hribovju so razložena s samotnimi kmetijami. Povprečna nadmorska višina naselij je 294 m. Najnižje ležeče naselje so Gregovce s 155 m nadmorske višine, najvišje pa Vetrnik s 550 m. Večina naselij, kar 40 %, leži na nadmorski višini med 200 in 300 m. Večina, 65 %, je tudi razloženih. Razloženo naselje je vmesni tip med strnjenim in razpršenim, pri njem so kmečki domovi in/ali druge stavbe razporejene sicer razmaknjeno, vendar med njimi ni večjih razdalj (okrog 100 m), postavljene so torej že dokaj na gosto, toda ne tako tesno skupaj, da bi sestavljale sklenjeno naselbino. Razložena naselja so nastala tam, kjer so naravne in/ali družbene razmere omogočile zgostitev samotnih kmetij. V dolinah (Bistrice in Sotle) se pojavljajo gručasta in obcestna naselja, ki so bila prvotno stisnjena na rob doline, danes pa se že širijo na kmetijske površine na dnu dolin. Razpršenost poselitve je vzrok, da pokrajina deluje vizualno dosti gostejše naseljena, kot je dejansko. Naselja niso zidana strnjeno, ampak so med hišami kmetijska zemljišča ali gozdovi. Domovi so postavljeni po vrhovih slemen, po robovih dolin ali na prisojnih pobočjih (osojna pobočja so zelo redko poseljena, večinoma so poraščena z gozdom). Objekti so postavljeni skladno s plastnicami in v gruči, saj tako lažje izkoristijo mikro-reliefne razmere. Na vizualno najbolj izpostavljenih lokacijah, po navadi so to višje ali najvišje točke, so postavljene cerkve. Funkcije, ki jih imajo posamezna naselja, lahko razdelimo na sedanje oskrbno-upravne funkcije in nekdanje historične funkcije. Nekdanje historične funkcije naselij so še vedno pomembne v zavesti prebivalcev. Naselja, ki so nosila te funkcije, so bila nekdanj pomembna tržna naselja, ki so do danes ohranila v glavnem le še funkcijo farnega središča. Takšna naselja so npr. Podsreda, Pilštanj, Pišce in Polje pri Bistrici. V zadnjem desetletju se v teh naseljih poskuša njihov nekdanji pomen obuditi s pomočjo turizma. Naselja z oskrbno-upravnimi funkcijami (občinska središča, središča krajevnih skupnosti, šolstvo, zdravstvo, trgovina, banka, pošta) so locirana v nižjem svetu – na robovih dolin (Analiza stanja ... 2024).

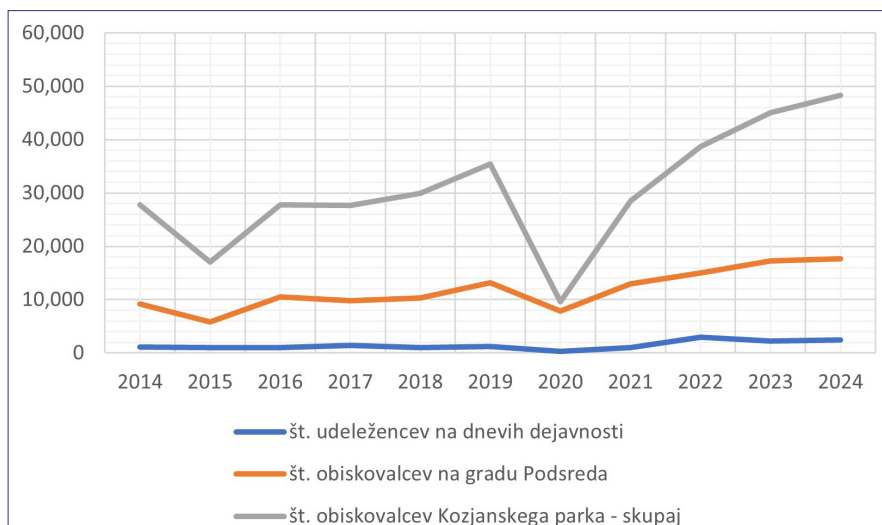
Večstoletna obmejnost je upočasnila družbeno-gospodarski razvoj tega perifernega območja, zlasti po drugi svetovni vojni. Industrijski razvoj je bil zanemarljiv kljub obrtni tradiciji, pa tudi sicer je lokalno gospodarstvo od nekdanj temeljilo na kmetijstvu in z njim povezanimi dejavnostmi. Kot pomembni panogi velja izpostaviti vinogradništvo in zlasti sadjarstvo (Pavšek 1998). Izmed storitvenih dejavnosti pa se je še najbolj uveljavil turizem, ki ima zaradi izjemnih naravnih danosti in bogate kulturne dediščine na Kozjanskem gotovo upoštevanja vredno perspektivo.

I.2.3 Turizem v zavarovanem območju Kozjanski regijski park

V prispevku obravnavamo obisk zavarovanega območja v obdobju od leta 2014 do 2024. Zavarovano območje regijskega parka ima več vstopnih točk in večje število točk, ki so atraktivne, namenjene in urejene za obiskovanje. Upravlavec zavarovanega območja ima pripravljene programe, ki so namenjeni tematski, usmerjeni predstavitvi zavarovanega območja za določene ciljne skupine, in programe, namenjene splošni predstavitvi zavarovanega območja. Poleg upravljavca zavarovanega območja so pomembni nosilci priprave in ponudbe programov za obiskovalce Gospodarsko interesno združenje Turizem Podčetrtek, Bistrica ob Sotli in Kozje (medmrežje 29) ter posamezna turistična društva s pripravo in ponudbo programov (zlasti velja izpostaviti Turistično društvo Pilštanj). Dejanskega števila obiskovalcev, ki obišejo zavarovano območje, ni možno določiti. Veliko je namreč individualnih obiskovalcev, ki obiskujejo zavarovano območje na lokacijah, kjer obisk ni evidentiran. Zabeležen obisk zavarovanega območja obsega število obiskovalcev na gradu Podsreda, najavljene skupine v okviru različnih programov za obiskovanje zavarovanega območja (od teh velik delež predstavljajo skupine šolajoče se mladine na dnevih dejavnosti v okviru programov tematske interpretacije) ter obisk prireditve Praznik kozjanskega jabolka.

Obisk parka v obdobju od 2014 do 2024 nenehno narašča, z izjemo let 2015, 2020 in 2021. Razlog za upad obiska leta 2015 je bila obnova gradu Podsreda, zaradi česar je bil ta polovico leta zaprt. Razlog za upad obiska v letih 2020 in 2021 je bila epidemija covid-19. Po letu 2021 je opazno intenzivno naraščanje obiska. Registrirani obisk zavarovanega območja v obdobju 2014–2024 v povprečnem deležu 45 % zajema obisk gradu Podsreda in v povprečnem deležu 4,5 % obisk šolajoče se mladine na dnevih dejavnosti, preostalo predstavljajo individualni in drugi registrirani obiskovalci (Letna poročila JZ Kozjanski park 2014–2024, interno gradivo).

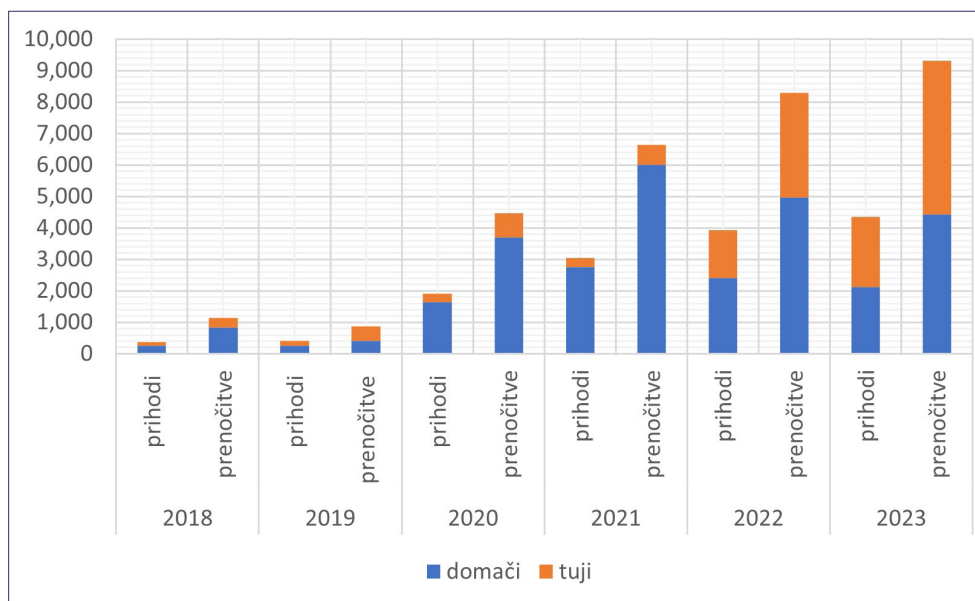
Slika 12.1: Število obiskovalcev Kozjanskega parka v obdobju od leta 2014 do leta 2024.

Vir: Letna poročila JZ Kozjanski park (2014–2024).

Opravili smo analizo prihodov in prenočitev domačih ter tujih turistov po občinah s pomočjo podatkov Statističnega urada Republike Slovenije (medmrežje 30). Podatki, ki smo jih uporabili za analizo, se nanašajo na občini Kozje in Bistrica ob Sotli, ki imata vse nastanitvene obrate znotraj zavarovanega območja. Podatkov za občini Podčetrtek in Brežice nismo analizirali zaradi izkrivljanja realne slike, saj imata občini na svojem območju velike centre stacionarnega turizma – občina Podčetrtek zdraviliški center Terme Olimia, občina Brežice pa termalna centra Terme Čatež in Terme Paradiso. Kljub temu dejstvu ne moremo zanemariti bližine omenjenih turističnih središč, ki zagotovo vpliva tudi na obisk obravnavanega regijskega parka. Občina Krško nastanitvenih kapacitet na obravnavanem zavarovanem območju nima (z izjemo ene manjše enote). Podatkov po naseljih od SURS ni možno pridobiti, najnižji nivo so podatki po občinah. Uprave občin s podatki po naseljih ali po nastanitvenih obratih prav tako ne razpolagajo v takšni obliki, da bi jih lahko posredovale v nadaljnjo analizo. Analiza prihodov in prenočitev se nanaša na obdobje med letoma 2018 in 2023. Število prihodov in prenočitev kontinuirano narašča, izrazito povečanje je zaznati v času po epidemiji covid-19. V tem obdobju opažamo večji porast prihodov in prenočitev tujih turistov. Povprečna doba bivanja v obravnavanem obdobju je bila dva dneva (medmrežje 30).

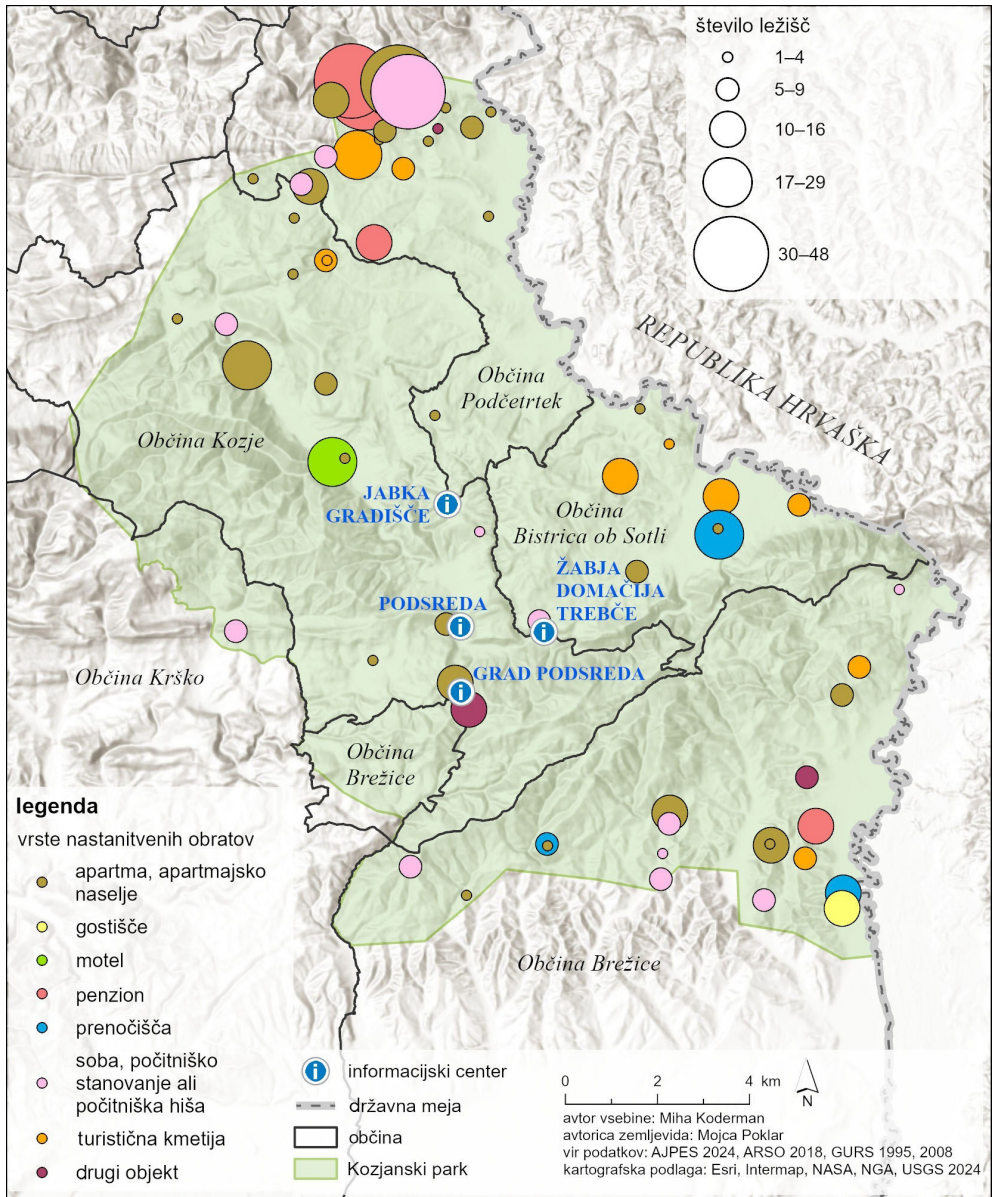
Slika 12.2: Prihodi in prenočitve domačih ter tujih turistov v Kozjanskem parku, 2018–2023. Vir: medmrežje 29.

V občini Podčetrtek je na območju Kozjanskega parka tretjina (24 od skupno 72) vseh nastanitvenih obratov v zavarovanem območju s skupno 321 ležišči (47 % vseh ležišč v parku). Ta prevladujejo na severnem delu občine v bližini Term Olimia. Tu se na robu zavarovanega območja pojavljajo največji namestitveni obrati po številu ležišč (od 38 do 48), in sicer gre za apartmaje in apartmajsko naselje ter penzione. Po številu ležišč lahko najdemo večje namestitvene obrate (nad 20 ležišč) še v občinah Kozje (motel

Kozjanski dvor z 28 ležišči in apartmaji Ribnik Stari trg z 20 ležišči) ter Bistrica ob Sotli (mladinska prenočišča Hostel Gabronka z 20 ležišči).

Slika 12.3: Razporeditev nastanitvenih obratov na območju Kozjanskega parka v začetku leta 2025.

12.4 Analiza pridobljenih mnenj obiskovalcev Kozjanskega parka

Za preučitev raziskovalnih vprašanj je bila zasnovana empirična kvantitativna raziskava, v sklopu katere je bilo med obiskovalci Kozjanskega parka, ki so prihajali iz Slovenije, pridobljenih skupno 109 v celoti izpolnjenih anketnih vprašalnikov. Anketna raziskava je bila pripravljena v sodelovanju z upravo Javnega zavoda Kozjanski park, njena diseminacija pa je potekala na spletni strani parka ter njegovih socialnih omrežjih. Raziskava je bila izvedena med 20. septembrom in 20. decembrom leta 2024, izpolnjeni vprašalniki pa so se zbirali v odprtokodni aplikaciji 1KA, ki omogoča storitev spletnega anketiranja (medmrežje 31). Dodatno sta distribucija in zbiranje anket v fizični obliki potekala tudi na prireditvi Praznik kozjanskega jabolka med 6. in 13. oktobrom 2024, kjer so bili anketni vprašalniki na voljo za izpolnjevanje zainteresiranim obiskovalcem. V analizo so bili vključeni le v celoti izpolnjeni anketni vprašalniki, deskriptivna analiza rezultatov pa je potekala v programu MS Excel.

12.4.1 Značilnosti pridobljenega vzorca

Med značilnostmi pridobljenega vzorca lahko izpostavimo, da v njem krepko prevladujejo osebe ženskega spola (73 %). Starostna struktura anketiranih obiskovalcev je z največjim deležem vezana na osebe v starostnih razredih 50–59 let (22 %) in 40–49 let (19 %), sledijo osebe v starostnih razredih 60–69 let ter 30–39 let (z enakim deležem, v višini 18 %). Najmlajši starostni razred, 18–29 let, predstavlja 12 % vseh odgovorov, najstarejši (nad 70 let) pa 8 %. Izobrazbena struktura anketirancev je v veliki meri vezana na osebe z dokončano višješolsko, visokošolsko oz. univerzitetno izobrazbo (to stopnjo je navedlo kar 67 % vseh anketirancev). Dokončano srednješolsko poklicno ali strokovno oz. gimnazijsko izobrazbo je navedlo 28 % oseb, osnovnošolsko pa 3 % oseb. Večina anketirancev (64 %) je zaposlenih (oz. samozaposlenih), dobra petina pa je upokojencev (21 %). Med anketiranci je tudi manjši delež študentov oz. dijakov (12 %) ter brezposelnih oseb (2 %). Anketirance smo pozvali, da navedejo tudi občino stalnega prebivališča. Pri tem ugotavljamo, da jih dobrih 30 % stalno prebiva v eni od občin, ki so delno ali v celoti na območju Kozjanskega parka (Bistrica ob Sotli, Brežice, Kozje, Krško, Podčetrtek). Geografska razporeditev stalnih prebivališč drugih sodelujočih je bila precej razpršena: iz občin, na katere se nanaša več odgovorov z enakimi navedbami, prihaja nadaljnjih 42 % anketiranih, vključujejo pa Celje, Ljubljano, Kranj, Koper, Novo mesto, Rogaško Slatino, Slovenske Konjice, Šentjur, Šmarje pri Jelšah in Velenje.

Na podlagi navedenih značilnosti zajetega vzorca iz populacije obiskovalcev Kozjanskega parka lahko ponovno izpostavimo manko podobnih študij, ki bi omogočile primerjavo in ugotavljanje reprezentativnosti. Kljub temu lahko kritično ocenimo, da je zajeti vzorec relativno omejen in posledično nekoliko manj reprezentativen na več ravneh, saj je bila med drugim raziskava časovno omejena zgolj na tri mesece in bi njena izvedba v celem koledarskem letu nedvomno prispevala k višji stopnji reprezentativnosti. Vseeno menimo, da študija prinaša pomembna informativna spoznanja o posameznikovih izkušnjah pri obisku Kozjanskega parka in možnih turističnih potencialih, ki se kažejo na tem območju.

12.4.2 Rezultati

Anketirane obiskovalce Kozjanskega parka smo uvodoma vprašali, kako pogosto so v zadnjem desetletju obiskali območje parka. Več kot tri petine oseb (61 % sodelujočih) očitno dokaj pogosto obiskuje to zavarovano območje, saj so ga v minulih desetih letih obiskale več kot šestkrat. Drugi najpogostejši odgovor je dva do trije obiski (16 %), tretji (15 %) pa od štiri do šest obiskov. Kozjanski park je prvič obiskalo le 8 % anketirancev. Večina anketirancev je ob zadnjem obisku v parku preživela le nekaj ur (45 %) oz. je njihov obisk trajal manj kot en dan (27 %). Bistveno manj je bilo takšnih, ki so na območju Kozjanskega parka (ali v njegovi bližini) ob zadnjem obisku prenočili in tam preživeli bodisi dva do tri dni (18 %) bodisi štiri dni ali več (10 %). Med anketiranimi osebami, ki so v Kozjanskem parku tudi prenočile, je najpogostejše izbrana oblika nastanitve apartma oz. zasebna soba (11 %), relativno visok delež anketirancev (9 %) ima na območju parka lastno prebivališče oz. počitniško hišo, ki je bila uporabljena za prenočevanje. Manjši delež obiskovalcev (3 %) je za nastanitev izbral turistično kmetijo oz. kamp.

Med motivi za obisk parka so anketiranci lahko izbrali največ tri ponujene odgovore, lahko pa so prevladujoči motiv tudi dodatno obrazložili v odprti kategoriji »Drugo«. Med štirimi kategorijami, ki so dobile največje deleže odgovorov, so obisk prireditve (21 %), oddih v naravi (19 %) ter ogled posameznih naravnih (17 %) in kulturnih (15 %) privlačnosti. Za 14 % anketirancev je pomemben motiv za obisk območja predstavljal družinski izlet, manjši delež pa je območje obiskal zaradi službene dejavnosti v obliki poslovnih srečanj (7 %) oz. se je tam športno udeleževal (2 %). Med motivi za obisk območja, ki so jih anketiranci zapisali pod kategorijo »Drugo« (8 %), so bili z več navedbami evidentirani še obiski sorodnikov, udeležba na izobraževanju in prodaja izdelkov na prireditvi.

Območje Kozjanskega parka je, kot predhodno že zapisano, zaradi ohranjene narave in kulturne dediščine ter tradicionalnega sobivanja ljudi z naravo od leta 1981 zavarovano kot regijski park, poleg tega je tudi del naravovarstvenega omrežja Evropske unije Natura 2000 in biosferno območje v okviru programa MAB pod okriljem organizacije UNESCO. Med anketiranci smo preverjali poznavanje vključenosti parka v različne varstvene režime in tako smo poleg treh izpostavljenih navedli še nekatere trditve, ki pa za območje Kozjanskega parka dejansko ne držijo: da gre za krajinski park, naravni rezervat, narodni park in geopark. Anketiranci so z največjim deležem odgovorov (28 %) pravilno ugotovili, da je območje parka del naravovarstvenega omrežja Natura 2000, prav tako so območje s 23-% deležem odgovorov pravilno identificirali kot regijski park, čeprav je bil pri tem tudi precejšen delež (napačnih) odgovorov (20 %), ki so to območje med širšimi zavarovanimi območji umestili med krajinske parke. Kozjanski park je kot Unescovo biosferno območje uspešno prepoznalo nadaljnjih 16 % vseh anketirancev, medtem ko je bil manjši delež (zmotno) prepričan, da ima park status naravnega rezervata (8 %), narodnega parka (3 %) oz. geoparka (3 %).

So pa anketiranci prepoznali pomembnost varstvenih statusov Kozjanskega parka v povezavi z njegovo splošno prepoznavnostjo. Tako je evidentirana visoka stopnja strinjanja s podano trditvijo »Varstveni statusi prispevajo k večji prepoznavnosti parka«, saj se z njo strinja kar 88 % vseh vprašanih (od tega popolno strinjanje izkazuje 35 %). Nevtralno stališče do trditve ima 10 % anketirancev, 2 % pa z njo ne soglašata.

V raziskavi smo obiskovalce nadalje pozvali, da navedejo ključne besede oz. besedne zveze, po katerih je po njihovem mnenju Kozjanski park prepoznaven. Med odgovori, ki jih v sintezni obliki predstavljamo na sliki 12.4, prevladuje kozjansko jabolko z največjim številom navedb (21,2 %), sledita ohranjena oz. pristna narava in grad Podsreda z enakim deležem (14,1 %). Med bolj izpostavljenimi besedami in besednimi zvezami so še visokodebelni travniški sadovnjaki (9,4 %), ki v Kozjanskem parku izstopajo kot prepoznavna kmetijska, krajinska in naravovarstvena kategorija (medmrežje 10), podobno stopnjo prepoznavnosti pa imajo po mnenju anketirancev še tri druge specifične posebnosti tega območja: suhi travniki, mokrišča v Jovsih ter sadike starih tradicionalnih in avtohtonih sort sadja (vsaka je prejela 3,5 % od vseh navedb pri tem vprašanju).

Slika 12.4: Besede oz. besedne zveze, po katerih je Kozjanski park najbolj prepoznaven. Opomba: Velikost posameznega zapisa odraža pogostost navedb anketiranih obiskovalcev.

Med pomembnejšimi besedami in besednimi zvezami, pridobljenimi z anketo, po katerih je zavarovano območje Kozjanskega parka prepoznavno, lahko izpostavimo še prirreditve (3,5 %), ki pa niso neposredno povezane zgolj s Praznikom kozjanskega jabolka (ta navedba ločeno prispeva 2,4 % vseh glasov), ter mir, biodiverzitetu in ptičja čebelarja (*Merops apiaster*). Med zanimivejšimi posameznimi asociacijami anketirancev o prepoznavnosti območja velja omeniti še trajnost(nost), nekomercialnost, lepoto, oddaljenost in prijaznost.

Z raziskavo smo skušali opredeliti tudi najpogostejše obiskane lokacije znotraj Kozjanskega parka. Z namenom podrobnejše razčlenitve smo točke oz. območja zanimanja razdelili na naravne privlačnosti in kulturne znamenitosti. Anketiranci so imeli pri tem vprašanju na izbiri štiri privlačnosti, povezane z naravo: kraško zatrepno dolino Gruska, kjer je tudi izvir istoimenskega potoka, hrib Vetrnik – razgledni vrh na vzhodnem robu Bohorja nad Kozjem z učno potjo, kolekcijski sadovnjak Kozjanskega parka na Gradišču in ornitološko opazovalnico v peskokopu Župjek pri Bizeljskem, kjer že od leta 1985 v gnezdilni koloniji spremljajo ptiča čebelarja. Poleg omenjenih lokacij so imeli anketiranci tudi možnost podajanja individualnih odgovorov pod kategorijo »Drugo«.

Med omenjenimi štirimi privlačnostmi so si anketiranci ob preteklih obiskih najpogostejše ogledali razgledišče na hribu Vetrnik, ki ga je obiskala slaba tretjina (31 %) sodelujočih. Na drugem mestu po obiskanosti je kolekcijski sadovnjak na Gradišču, ki ga je že obiskala približno četrtina (24 %) vprašanih, na tretjem mestu pa sta dolina in izvir potoka Gruska s slabo petino (19 %) obiskovalcev med anketiranci. Najmanjši delež odgovorov odpade na ornitološko opazovalnico v peskokopu Župjek, ki jo je obiskalo 15 % sodelujočih v raziskavi. Z vidika obiska naravnih privlačnosti so pomembni tudi odgovori, ki so jih anketiranci podali pod kategorijo »Drugo« (11 % anketiranih). Pri tem sicer navajajo tudi precej kulturnih znamenitosti (več o teh v nadaljevanju), med naravnimi privlačnostmi pa z več navedbami izstopajo mokrišča v Jovsih, dolina oz. soteska reke Sotle ter skalnati osamelec Ajdovska baba. Med aktivnostmi, povezanimi z naravo, anketiranci izpostavljajo še selitev žab oz. razvoj dvoživk v parku ter opazovanje nočnih metuljev, nekajkrat pa je naveden tudi odgovor, da si v parku še niso ogledali nobene naravne privlačnosti.

Za opredelitev najbolj obiskanih kulturnih znamenitosti smo v vprašalniku podali sedem lokacij, za katere smo predvidevali, da so najbolj izpostavljene v smislu turističnega obiska. To so naslednji kraji in znamenitosti: grad Podsreda, grajska pot od trga do gradu Podsreda, trgi v naseljih Kozje, Pilštanj in Podsreda, repnice na Bizeljskem ter romarska cerkev in križev pot z razglediščem na Stari sveti gori nad Podsredo. Podobno kot pri naravnih privlačnostih je bilo tudi pri tem vprašanju možno podati lastne izkušnje obiskovanja kulturnih znamenitosti pod kategorijo »Drugo«. Med anketiranci sta tako najbolj obiskana trg Podsreda (19 %) in istoimenski grad (18 %), ki sta tudi sicer med najbolj prepoznavnimi točkami zanimanja v Kozjanskem parku. Večji delež anketirancev je obiskal tudi trg Kozje (15 %), grajsko pot med trgom in gradom Podsreda (13 %) ter križev pot in razgledišče Stara sveta gora nad Podsredo (13 %). Nekoliko manjši obisk anketiranih oseb odpade na trg Pilštanj (10 %) in še eno lokalno specifičnost Bizeljskega gričevja, repnice (tudi 10 %). Slednje so skopane v kremenčevem pesku, ki ga je pred milijoni let naplavilo Panonsko morje (prim. Polajnar Horvat 2010). Manjši delež anketirancev (3 %) pod kategorijo »Drugo« navaja še druge kulturne znamenitosti, ki so jih obiskali v Kozjanskem parku. Med njimi so po številu navedb izstopali vas Olimje ter nekateri drugi gradovi oz. grajske razvaline (Bizeljsko, Pišece, Kunšperk, Kozje), vzpetina in marijansko romarsko središče z arheološkim najdiščem Svete gore nad Bistrico ob Sotli, Ekološka kmetija in mlin Kukovičič, informacijski center v Podsredi ter prireditve Praznik kozjanskega jabolka.

Anketirane obiskovalce Kozjanskega parka smo v nadaljevanju povprašali, kateri lokalni izdelki so ob obisku Kozjanskega parka pritegnili njihovo zanimanje. V anketi smo ponudili več predhodno oblikovanih odgovorov, dali pa smo tudi možnost, da

morebitne navedene izdelke, pridelke ipd. zapišejo pod kategorijo »Drugo«. Največ zanimanja anketirani obiskovalci namenjajo jabolkom in jabolčnemu soku (17 %), medu in čebeljim pridelkom (14 %) ter še trem skupinam izdelkov z enakim deležem odgovorov (po 9 %): mesnim in suhomesnatim izdelkom, sadju (brez jabolk) in sadnim proizvodom ter žitnim izdelkom in tradicionalnim pecivom. Po številu odgovorov sledijo še izdelki iz naravnih zelišč in divja hrana (8 %), umetniški in tradicionalni izdelki domače obrti (7 %), vino (6 %) in žganje (5 %), mleko in mlečni izdelki (5 %) ter naravna mila in kozmetika (5 %), nekoliko manj zanimanja so deležni še pletarski izdelki (3 %) in nekateri drugi artikli (3 %).

Med obiskovalci Kozjanskega parka smo želeli tudi preveriti, katere vrste ponudbe in storitev so ob obisku pogrešali, pri čemer smo v anketi ponudili več predhodno oblikovanih odgovorov in tudi možnost, da svoja opažanja zapišejo pod kategorijo »Drugo«. Anketirance je najbolj zmotila skromna ponudba gostinskih obratov na obravnavanem območju, saj to navaja dobra petina (22 %) vseh vprašanih. Eden izmed sodelujočih je omenjeno dejstvo še konkretnje izpostavil ob koncu ankete, kjer je bila možnost podajanja odprtih mnenj v povezavi z razvojem turizma v parku: »*Premalo je kakovostnih gostiln in tudi prenočitvenih zmogljivosti. Občine v Kozjanskem parku ne znajo ohraniti in motivirati kvalitetne gostinske ponudbe in te zato zaradi majhnega obiska preko vsega leta zaprejo dejavnost.*« Na drugem mestu je potreba po boljši povezanosti območja z drugimi kraji oz. slabo razvit javni promet (15 %), s podobnim deležem odgovorov pa sledita pestrejša ponudba označenih pohodniških poti (12 %) in večje število informacijskih oznak s predstavitvenimi tablam (11 %), na katerih bi lahko obiskovalci dobili več informacij o območju. Potrebo po več mestih za kampiranje in postajališčih za avtodome izpostavlja 9 % anketiranih obiskovalcev, manjši delež pa jih pogreša še več informacijskih centrov ter označenih kolesarskih poti (obe kategoriji sta prejeli po 7 % odgovorov), večjo ponudbo turističnih namestitvenih obratov in daljše obratovalne čase ponudnikov storitev (obe kategoriji sta prejeli po 5 % odgovorov), kot tudi pestrejšo ponudbo vinskih kleti oz. vinotočev (4 %). Med odgovori pod kategorijo »Drugo« (podalo jih je 2 % anketiranih) je večkrat navedeno, da ob obisku niso pogrešali ničesar, dva zapisa omenjata potrebo po učinkovitejšem nadzoru in ukrepanju ob nelegalnem izkopu peska na zavarovanem območju, dodatno pa še, da so občasno nekatere tradicionalne poti zaprte z električnimi pastirji, kar lahko predstavlja oviro.

Slika 12.5:

Pohod po kozjanskih travniških sadovnjakih je uvod v prireditev Praznik kozjanskega jabolka. (foto: Barbara Ploštajner).

V navezavi na predhodna vprašanja smo obiskovalce tudi vprašali, koliko so okvirno pripravljeni plačati za aktivnosti in storitve v Kozjanskem parku. Anketiranci so lahko izbirali med petimi možnimi odgovori z zneski, ki smo jih ocenili na osnovi potencialnih stroškov na eno osebo na en dan obiska. Dobra tretjina vprašanih (35 %) navaja, da je pripravljena za aktivnosti in storitve v parku potrošiti od 21 do 40 evrov na osebo na dan, sledijo osebe, ki so pripravljene plačati od 41 do 60 evrov (27 %), četrtna anketirancev pa bi za aktivnosti in storitve ob obisku plačala do 20 evrov na osebo na dan. Skupni delež tistih, ki bi v parku potrošili med 61 in 80 evrov oz. več kot 81 evrov na osebo na dan, je znašal 12 %.

Pomembna mnenja smo od sodelujočih v raziskavi pridobili tudi pri vprašanju, ki se je nanašalo na opredelitev prednosti in neizkoriščenih potencialov, ki jih opažajo. To vprašanje je bilo odprtega tipa, nanj pa je z bolj ali manj obsežnimi zapisi odgovorila slaba tretjina (32 %) sodelujočih. Večina anketirancev vidi največje prednosti in tudi potencial zavarovanega območja v »neokrnjeni« naravi in dejstvu, da v bližini ni razvite industrije, ter v aktivnostih, povezanih z naravo. Izpostavljajo, da ima park številne možnosti za opazovanje življenjskih okolij različnih rastlinskih in živalskih vrst, potencial pa nekateri vidijo tudi v vzpostavitvi več pohodniških poti, ki bi približale naravo obiskovalcu, ter ponudbi kampiranja na prostem, prav tako tudi v kanjonu reke Bistrice, ki turistično še ni ustrezno ovrednoten. Eno največjih posebnosti in tudi prednosti parka predstavlja po mnenju vprašanih sožitje lokalne skupnosti in njenih tradicionalnih aktivnosti z naravnim okoljem, kar je čez stoletja oblikovalo svojevrstno, zelo specifično kulturno pokrajino. Med neizkoriščenimi potenciali območja vidijo anketiranci možnosti za razvoj turizma na kmetijah in obogatitev gostinske ponudbe s tradicionalnimi izdelki iz lokalnega okolja (izpostavljajo jabolka, suhomesnate proizvode, vino, žgane pijače). Med neizkoriščenimi potenciali prepoznavajo tudi največjo prireditev na območju parka (pa tudi širše), to je Praznik kozjanskega jabolka. Čeprav je ta že dodobra uveljavljena v Sloveniji, bi bila po mnenju nekaterih lahko še odmevnejša in obširnejša; izpostavljeno je oglaševanje prireditve v tujini (predvsem v Avstriji), možnost tekmovanja oz. podeljevanja nagrad za najkakovostnejši sok, vino in žganje ter tudi druge lokalne izdelke. Med podanimi mnenji so tudi taka, ki naslavlja potrebo, da se v obravnavanem zavarovanem območju gradi drugačna turistična ponudba, ki naj ne temelji na masovnem turizmu. To so podkrepili tudi zapisi nekaterih anketirancev ob koncu ankete v povezavi z razvojem turizma v Kozjanskem parku, npr.: *»To območje se mi zdi zelo podcenjeno, kar je tudi dobra stvar, saj si ne bi želel, da postane destinacija za masovni turizem.«* Ob tem opozarjajo na nevarnost pretirane komercializacije: *»Več turizma bi pomenilo poslabšanje neokrnjenosti območja. Komercializacija zavarovanih območij ni nujno dobra stvar.«*

Navedena mnenja anketiranih obiskovalcev so v veliki meri skladna z njihovimi stališči glede vloge upravljavca Kozjanskega parka, torej katerim dejavnostim bi morali pri upravljanju parka nameniti največ pozornosti (na izbiro pri razvrščanju po pomembnosti je bilo v anketi navedenih šest ključnih dejavnosti). Anketiranci tako v veliki večini vidijo temeljno poslanstvo Javnega zavoda v ohranjanju narave in naravnih danosti območja, prav tako pa zelo visoko ocenjujejo dejavnosti, ki prispevajo k ohranjanju kulturne krajine in dediščine na obravnavanem območju. Tretja dejavnost po pomembnosti je po mnenju sodelujočih v raziskavi povezana z izobraževanjem in osveščanjem prebivalcev, ki živijo v parku, o posebnostih in specifikah tega območja, sledijo pa še dejavnosti, povezane z izobraževanjem obiskovalcev. Zanimivo je, da je dejavnost ustvarjanja novih delovnih mest pristala na zadnjem mestu po

pomembnosti. Ob tem lahko dodamo, da so vse naloge in dejavnosti upravljavca gotovo zelo pomembne, ključne pa so vendarle tiste, ki izhajajo iz uvodoma predstavljene opredelitve ter namena in pomena ustanavljanja zavarovanih območij. Z veliko gotovostjo lahko trdimo, da bi na enako vprašanje ob ustanovitvi Spominskega parka Trebče, pa tudi pozneje, ob preimenovanju tega v Kozjanski regijski park, (tedaj redki) obiskovalci povsem drugače ocenili vlogo upravljavca in pomen ključnih dejavnosti v parku.

12.5 Razprava in sklep

Zavarovana območja so v prvi vrsti namenjena varstvu narave, vendar hkrati z usmeritvijo, da ukrepi varovanja narave in ohranjenost narava pripomorejo k višjemu življenjskemu standardu lokalnega prebivalstva ter boljšim možnostim za razvoj lokalnih skupnosti (Gligić 2016; Kerma in Vranješ 2020).

Varstvo narave (skupaj s kulturno dediščino) in turizem sta oz. morata biti povezani, dopolnjujoči se dejavnosti, kar pomeni, da sta v medsebojni soodvisnosti. Še posebej to velja za zavarovana območja, ki so zanimiva in privlačna za turiste, seveda pa turizem s svojimi negativnimi učinki lahko predstavlja okoljsko tveganje (Sovinc 2017). Turizem v svojih razvojnih ambicijah vsekakor predstavlja priložnost in potencial, obenem pa lahko povzroča tudi (pre)velik pritisk na prostor in družbo. Naloga upravljavca zavarovanega območja je tako poiskati in ohranjati uravnoteženost med varstvenimi ter razvojnimi cilji (Dudley in Stolton 2008; Gosar 2017). Eden večjih izzivov je ustrezno usmerjanje obiska s sprotnim monitoringom in določitvijo nosilne zmogljivosti za posamezne (mikro)lokacije. Uskladiti je treba različne razvojne težnje in interese deležnikov s cilji varstva narave ter jih usmeriti v razvoj trajnostnih oblik turizma. Slednje je treba primerno interpretirati in promovirati, da so turistom zanimive, ponudnikom pa prinašajo zadovoljiv prihodek. Tematska interpretacija pojmov, vsebin, ciljev zavarovanega območja je namenjena doseganju izobraževalnih, čustvenih in vedenjskih ciljev, ki dolgoročno prispevajo k ohranjanju narave ter razumevanju trajnostnega razvoja (turizma). Vzpostavljane ustrezne turistične infrastrukture v zavarovanem območju je lahko problematično tako z vidika ohranjanja narave in kulturne dediščine kot upravljanja kulturne krajine, zato mora biti skrbno načrtovano (Opačić in Koderman 2020).

Upravljavca zavarovanega območja Kozjanski regijski park je v svojem poslanstvu in pri izpolnjevanju temeljnih ciljev nedvomno uspešen. Dokaz za to je med drugim prejem prestižne nagrade »Melina Mercouri« leta 2021, ki se vsaki dve leti podeljuje pod okriljem Unesca na področju varstva in upravljanja kulturnih krajin; Kozjanski park je namreč edini prejemnik tega priznanja v Sloveniji doslej (medmrežje 32).

Turizem v Kozjanskem parku je še vedno v fazi razvoja in v trenutnem obsegu ne predstavlja težav za okolje (naravo). Po drugi strani pa obisk parka konstantno narašča, kar je razvidno iz dostopnih podatkov Javnega zavoda Kozjanski park in uradnih podatkov SURS. Podobno opaža tudi upravljavca, ki izpostavlja zlasti povečevanje obiska v tistih predelih zavarovanega območja, ki so naravovarstveno najbolj občutljivi (suhi travniki, gnezdišče ptiča čebelarja). Prevladujejo sicer dnevni obiskovalci, postopoma pa se krepi obisk turistov, zlasti tujih gostov, ki v parku v povprečju

prespijo dvakrat. Postopoma se krepi tudi število nastanitvenih kapacitet, nekoliko pa zaostajata ponudba turizma na kmetiji in gostinska ponudba s tradicionalnimi izdelki iz lokalnega okolja, kar v anketni raziskavi izpostavljajo anketirani obiskovalci Kozjanskega parka. Primarna turistična ponudba sicer vključuje številne naravne vrednote in bogato kulturno dediščino, kar izpostavlja tudi večina anketirancev kot največji turistični potencial območja. Najbolj prepoznavno, tudi v identitetnem smislu, pa je gotovo kozjansko jabolko, na katero se navezuje ena večjih in pomembnejših tradicionalnih prireditev na Slovenskem – Praznik kozjanskega jabolka. Nekateri v njej vidijo še večji razvojni potencial in priložnost za promocijo Kozjanskega parka tudi v tujini.

Upravljaljskih izzivov za prihodnost tega posebnega zavarovanega območja je veliko, tudi glede turističnega razvoja, nedvomno pa velja prisluhniti mnenjem tistih obiskovalcev, ki se zavzemajo za trajnostne oblike turizma manjšega obsega in brez pretirane komercializacije.